

Ahlaki bir değer olarak **adalet**

PROF. DR. MUHARREM KILIÇ

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ, HUKUK FAKÜLTESİ

Hukuk normları 'olması gerekeni' ifade etmek ve 'adalet değerine' dayanmak durumundadır. 'Olması gerekeni' ifade eden bu değer yani 'adalet', temelde ahlaki nitelikte bir değerdir.

DEĞER kavramı genel anlamda felsefenin ve özelde ahlak felsefesinin temel problematik alanlarından birini oluşturmaktadır. Değer problematiği çerçevesinde 'adalet', 'eşitlik' ve 'dürüstlük' gibi kavramlar, toplumsal ilişkilerin ardında yatan temel anlam alanlarına ilişkin meseleler olarak konu edilmektedir. Ancak biz burada değerler felsefesi açısından adalet idesinin problematik alanlarını konu edinmeyeceğiz. Daha çok hukukun temel idesini ve amacını oluşturan adalet kavramının ahlaki bir değer olması konusunu ele alacağız.

Değerler felsefesi açısından hukuk ile ahlakın ortak bir niteliği söz konusudur. O da, her ikisinin de 'olması gereken alanına' ya da 'değerler alanına' ilişkin bir meşruiyet zemini inşa etme çabalarıdır. Bu meşruiyet zeminini oluşturan temel kavram ise, ahlaki bir değer olan 'adalet' kavramıdır. Bu ahlaki değer, değerler alanına dair hukuk özelinde konu edilmesi gerekmektedir. Zira hukukun bağlayıcı normatif bir düzen olmasının temelinde gerçekte, beşerin manevi

dünyasında ve fitri yapısında içkin bulunan 'adalet değerinin' olduğu görülmektedir. Gerçekte hukuk ile ahlak ilişkisinin temellendirilmesinin odağını da bu değer -adalet idesi- oluşturmaktadır. Böylece adalet idesi ya da değeri, yalnızca hukuk felsefesinin değil, genelde felsefe tarihinin en temel meselelerinden birisi olarak ortaya çıkmıştır.

Hukuk normları 'olması gerekeni' ifade etmek ve 'adalet değerine' dayanmak durumundadır. 'Olması gerekeni' ifade eden bu değer yani 'adalet', temelde ahlaki nitelikte bir değerdir. Zira insan yaşamını düzenleyen ve yönlendiren tüm değerler, insanların bunları gerçekleştirmeleri yönünde bir istemde bulunmaktadır. Ancak değerler düzlemindeki bu taleplerin tümü, aynı kesinlik ve zorlayıcılık düzeyinde değildir. Nitekim, sanat ve bilim alanlarındaki değerlerin gerçekleştirilmesi konusunda herkesin yükümlülüğü söz konusu değildir. Ancak öte yandan tüm insanlık, ahlaki değerleri gerçekleştirme ve bu değerler doğrultusunda bireysel

ve toplumsal bir yaşam kurma konusunda yükümlüdür. Ayrıca bu ahlaki değerler, insanın bireysel ve toplumsal yaşamdaki tüm eylemlerini içeren oldukça kapsamlı bir yapıya sahiptirler.

Değerler açısından bakıldığında temel amacı adalet idesini gerçekleştirmek olan hukuk, aslında beşeri ilişkilerin 'adalet idesi' perspektifinden değerlendirilmesi ve normatif bir düzene dönüştürülmesi ihtiyacından doğmuştur. Bu yönüyle, adalet idesini ya da değerini gerçekleştirme veya bu değer üzerine dayanma açısından hukuk, belirli değerleri gerçekleştirmeye yönelmiş olan mantık, estetik ve ahlak alanları ile ortak bir karakteristiğe sahiptir. Bu temel karakteristik ise yukarıda vurgulandığı üzere, normatiflik özelliğini ya da bir 'olması gerekeni' ifade etmektedir.

Adaletin ahlaki bir değer olmasından ötürü hukuk ve ahlak arasında bir benzerliğin varlığına dikkat çekilebilir. Nitekim ahlakın temel amacı olarak belirlenen 'iyi' kavramı 'adalet' kavramını ya da değerini de içermektedir. Böylece adalet değerinin ahlaktan iyi olanda içkin olması, hukuk ile ahlakın bir araya gelmesine imkan tanımaktadır. Bu benzerlik her iki normatif düzenin düzenleme alanlarının da birbirinin içine geçmiş olmalarında kendisini göstermektedir. Öyle ki, bu alanlarda hukuk ve ahlak, benzer bir davranış biçimini emretmektedir. Örneğin adam öldürme ve hırsızlık yapmanın yasaklanması, yükümlülüklerin yerine getirilmesi, ahde vefâ

gösterilmesi gibi düzenlemeler, hukuk ve ahlakın ortak bir davranış biçimini öngördüğü konulardır.

Temelde ahlakın özü 'niyet ahlakı' olmakla birlikte, ahlak bu niyetin davranış biçimine dönüşmesi ya da somut alana yansımaları talep eder. Bu türden ahlak temelli davranışlar sosyal hayatta, temel işlevlerinden birisi 'toplumsal düzeni koruma' olan hukuk için büyük katkılar sağlayacaktır. Hukuku tanımlayıcı temel unsurlardan birisini oluşturan 'düzen' işlevinin gerçekleşmesi açısından, toplumsal yaşamda ahlaki tercihlerin varlığı, hukuka oldukça işlevsel bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca ahlak, sosyal hayatta hukuka uygun davranışları teşvik edici olacaktır. Böylece hukukun amacı ya da idesini oluşturan adalet değeri ahlaki bir durumu ifade etmektedir.

Adalet idesinin temelde ahlaki bir değer olmasından ötürü, aslında bu iki normatif düzen arasında, zorlayıcılık açısından da bir ayırımın yapılması söz konusu değildir. Böylece biçimsel açıdan hukuk ve ahlak, emredici ya da buyurgan bir niteliğe sahiptir. Her ikisi de birtakım davranışları emrederler ya da yasaklar. Ancak ahlakın düzenleme alanı hukuka oranla daha kapsamlıdır. Bu noktada bazı hukuk bilginleri hukuk düzenlemelerinin asgari düzeyde bir ahlaklılık istediklerini öne sürmektedirler. Gerçekte hukuk normları bu zorlayıcılık ya da yaptırım özelliğini, ahlaki değerlerin temel karakteristiği olan 'kesin buyruk' olma özelliğinden almaktadır. Böylece zorlayıcılık ya da yaptırıma dayalı normatif düzen olmaları açısından da hukuk ile ahlak arasında ortak bir niteliğin varlığından söz edebiliriz.

Hukuk ve ahlak, temel özelliği toplumsallık olan insanın sosyal hayatını düzenleyen iki öncü normatif

düzenler. Toplumsal ilişkileri düzen altına almayı amaçlayan normatif birer düzen olarak hukuk ve ahlak alanlarının ve bu ikisi arasındaki ilişkinin belirlenmesi, hukuk felsefesinin en önemli meselelerinden birisi olmuştur. Hukuk filozoflarının veya teorisyenlerinin gündemlerini yoğun bir biçimde meşgul eden bu mesele, bu iki normatif düzen arasındaki benzerliklerinin ve ayırım kriterlerinin belirlenmesi çabası olarak ortaya çıkmıştır.

Hukuk ve ahlak arasındaki benzer yönlerin belirlenmesi, ayırışan tarafların ya da ayırım kriterlerinin tespiti açısından öncelikle önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu iki düzen arasındaki ortak temel nitelikleri ya da benzerlikleri ortaya koymaya çalıştık. Bu bağlamda hem öze ilişkin hem de formel düzeyde birtakım benzer noktaların varlığına dikkat çektik. Öze ya da varoluşsal boyuta dair ortak karakteristiğin, doğal olarak bu iki düzen türünün konularına ve işlevlerine dair bir ortaklığın doğmasına da yol açtığı görülmektedir. Ayrıca hukukun gerçekleştirmeyi hedeflediği temel değer olan adalet idesinin ahlaki bir değer olması da bu iki düzen arasında temel

kesişim noktasını oluşturmaktadır.

Böylece adalet idesine dayalı olan hukuk, kökeninde etik temel bir değere dayanmaktadır. Bu yönüyle ahlaki bir çabanın ifadesi olan hukukun, ahlaki değerlere dayanmaması tasavvur edilemez. Ahlaki değerlere dayanmayan ya da adaleti esas almayan hukuk, hiçbir zaman hakkaniyete dayalı bir yükümlülük anlayışı üretmez. Çünkü hem bireysel hem de sosyal hayatta insani kimliğin gerçeklik kazanabilmesi, yükümlülük ve ödev anlayışının geliştirilebilmesi için, ahlaki değerlerin varlığına ve bu değerlere olan bağlılığa ihtiyaç duyulmaktadır.

Toplumsal ilişkilerin düzenlenmesine, toplumların gelenekleri, örf ve âdetlerinin yanı sıra inandıkları ahlak kuralları ve hukuk normları da kaynaklık etmiştir. Bunlardan hukuk ile ahlak veya düzenleyici kurallar arasında ayırım kriterlerinin belirlenmesi, belirli bir tarihi süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda hukuk bilginleri birtakım kriterler üretmişlerdir. Bu ayırım kriterleri hem bu iki düzenin özüne hem de formel yapısına dair birtakım ayırışan yönleri işaret etmektedir.